

**КАРТОГРАФИЯ НА ТЯЛОТО В ИТАЛИАНСКАТА ЛИТЕРАТУРА НА XX ВЕК:
РАКУРСИ**

Радея Гешева

СУ „Св. Климент Охридски“

1504 София, България

rgesheva@uni-sofia.bg

Абстракт

Тялото в литературата може да бъде разгледано като понятие, което се конструира, модифицира и преобразява. Италианската литературна теория и история често го анализират през призмата на конкретния хронотоп и връзката с властта, подобно на френски философи Морис Мерло-Понти и Мишел Фуко. Настоящото изследване си поставя за цел да начертае карта на тялото, като илюстрира неговите трансформации в творчеството на Елза Моранте с оглед на ракурсите за анализ. Те варират поради специфичната политическа, икономическа и социална ситуационна структура и досега на телесността с властта. Предложеното изследване е с кроскултурен характер, като включва няколко подхода и ще направи опит за концептуален и терминологичен прочит на развитието на понятието. По този начин може да бъде изведена парадигма на телата, приложима и към други автори от XX век.

Ключови думи: *карта – тяло – конструктор - трансформация*

Тялото в италианската литература на XX век представлява интерес от гледна точка на теорията и историята на литературата. То може да бъде разглеждано като конструктор с оглед позицията, която заема спрямо света, и като се вземе под внимание факта, че се изгражда, преобразява, трансформира. Целта на настоящия доклад е да начертае карта на тялото, която включва умалено изображение на неговата същност в опит да конструира идентичността, въз основа на творчеството на една италианска писателка – Елза Моранте, живяла през XX век. Изведените наблюдения могат да бъдат обобщени, като послужат за изготвяне на своеобразен атлас на тялото, съдържащ компонентите му, въведените от него теми, едромасштабни или дребномасштабни карти, които са според предназначението си топографски и литературни, а според обхвата – национално обусловени, свързани с територията на Италия.

За феноменолозите тялото е център на вселената. То осъществява контакт между човека и света. Френският феноменолог и философ Морис Мерло-Понти в теорията си за възплътената субектност, представена в книгата „Видимото и невидимото“¹ заявява, че този конструктор е център главно заради опита на човека. Благодарение на тялото се придава смисъл, то може да оживи предметите, да бъде сравнено с произведение на изкуството. Според френския философ и феноменолог животът се състои от ситуации, които съответстват на минисветове. Между тях, във времето и пространството, се осъществява преживяването и постепенно започва да се трупат опит, който е възплътен и исторически акумулиран. Така се полагат основите на ситуационно-феноменологичната философия и психология. Мерло-Понти успява да зададе няколко постановки, свързани с тялото, които ще са от полза за настоящото изследване. Поради това следва да се разгледа връзката на тялото със света, на тялото с другостта, а не то да бъде възприемано като изолиран концепт. Опознаването на идентичността се случва чрез докосване и виждане, с помощта на сетивата. За Мерло-Понти благодарение на телесността се откроява специфичността, различието, идентичността на човек.

---

¹ Мерло-Понти, М. 2000: Мерло-Понти, М. Видимото и невидимото. Критика и хуманизъм. София. 15.

За посочването какви са и докъде се простират границите на тялото ни помага и Мишел Фуко. Археологът на знанието, както често се самоопределя, смята, че тялото е повлияно пряко или косвено от властта. Според френския философ това води до трансформация или деформация. Според вижданията му могат да се изведат няколко вида тела: доминиращо и доминирано, тяло на властта и тяло на подчинението. В „Надзор и наказание. Раждането на затвора“² Фуко посочва основните места, които са умишлено създадени с цел да се контролира човек. Става дума за училището, болницата, казармата, затвора. Дисциплинарното общество успява да осигури контрола на тялото в тези институции. Подчинението се заражда от мястото, в което са поставени телата, и от изградените отношения на властта със субординираните ѝ обекти. С други думи Фуко представя събирателен образ на властимащите институции, като посочва класификацията им. Той се позовава на понятието *паноптикум* на английския философ и социален теоретик Джереми Бентъм от XVIII век³. То включва всяка институционална сграда, която иска да упражни контрол, като е необходимо да съществува само един охранител, който да следи и надзирава процеса, а затворниците дори не разбират, че са наблюдавани. Фуко развива това понятие⁴, като го разглежда свързано с *биовластта* – с фокус върху тялото на индивида и с *биополитиката*, която се прицелва към телата-вид или колективните тела заради ролята им:

Размножаването, ражданията и смъртността, здравето равнище, продължителността на живота, дълголетие заедно с всички условия, които биха могли да повлияят. Заемането с тях се осъществява чрез цяла поредица от интервенции и форми на регулиращ контрол.⁵

Именно взаимоотношенията между индивидуалното и колективното тяло ще бъдат проследени в творчеството на Елза Моранте (1912-1985) в опита да се начертае карта на тялото през XX век. То ще бъде разгледано като понятие, свързано с езика, повлияно от хронотопа, опитващо се да даде отговори на поставените въпроси от властта или да реагира по някакъв начин. Фокусът върху фигурата и творчеството на Елза Моранте не е случаен. Авторката е родена през 1912 г., преди Първата световна война, преживява Втората световна война, включва се с активната гражданска позиция в събитията от 60-те и 70-те години на XX век. Италианската писателка е майстор на късите разкази и на романите, особено на историческите. Сред основните теми в творчеството ѝ основно място заемат борбата и сблъсъкът на световите, ценностите, убежденията, културите, различията.

След сключването на брак с Алберто Моравия публикува „Къщата на лъжците“ през 1948 г. Тук за първи път се появява желанието ѝ да разобличи лъжата и да се стигне до истината. Действието се развива в Южна Италия и се проследява историята на едно семейство. По-късно, през 1957 г. се публикува „Островът на Артуро“. За този роман писателката получава престижната литературна награда „Стрега“ и става първата жена, която е носител на това отличие. Романът е свързан с темата за израстването в живота – и в личен, и в професионален план. През 1974 г. от печат излиза и „Историята“. Този роман проследява ретроспективно случилото се по време на Втората световна война и след нея. Той ще бъде от полза за целите на настоящото изследване, особено в проследяването на образите на тялото и отношенията му с властта.

Елза Моранте е потърпевша по време на Втората световна война. Родена в семейство на еврейка и сицилианец, тя е принудена да се скрие със семейството си в планинска хижа по време на военния период. Тогава са в сила Италианските расови закони, въведени през 1938 г. от Фашистката партия. Расовата дискриминация, която се проповядва, е насочена главно

² Фуко, М. 1998: Фуко, М. Надзор и наказание. Раждането на затвора. СУ „Св. Климент Охридски“. София.

³ Betham, J. 2011: Betham, J. Selected Writings. (Rethinking the Western Tradition). Yale University Press. New Haven and London.

⁴ Фуко, М. 1993: Фуко, М. История на сексуалността. Т. 1. Волята за знание. ЕА. Плевен.

⁵ Пак там. 187.

срещу италианските евреи и местни жители от колониите. Тук се проявява *биополитиката* – желанието за колективно осъществяване на контрол върху индивида. Евреите са лишени от всякакви граждански права, ограничен е достъпът до държавни длъжности, до образование, взето е имуществото им, намалява възможността за пътувания, като впоследствие се стига до тяхното затваряне в предвидените институции. Тялото на властта тук е изцяло отговарящо на очакваното от него според Фуко. То е доминиращо, контролиращо, налагащо, изискващо, безкомпромисно, не взема под внимание тялото на човека, на индивида, на отделната личност.

Това преживяване на Елза Моранте на този знаков исторически период бележи нейното съществуване и писане, като най-детайлно се долавя в романа „Историята“ (1974). Рецепцията му в Италия говори за засилен читателски интерес. Още в първата година след публикуването са продадени 800 000 копия. Книгата става много обсъждана, като предизвиква литературен и културен скандал. От една страна, има много симпатизанти на възгледите и писането на Моранте. От друга, не са малко и опонентите, които се противопоставят на стила, на почерка или на идеологическите принципи, които могат да се открият на страниците на творбата.

Първото, което буди интерес, е заглавието. „Историята“ може да се преведе и като „Случката“, и като „Търсенето“, и като „Изследването“. Сравнението, което Моранте постоянно прави, е между живота на обикновения човек – *микросвят* и *микрочовек* – и зададеното от тенденциите на епохата – *макросвят*. Главният женски персонаж Ида Рамондино е от категорията на дискриминираните от расовите закони. Началната учителка е останала вдовица, сама, с едно дете – Нино. След изнасилване тя ражда второто си момче – Узепе. По време на бомбардировките домът им е разрушен. След Втората световна война Нино първо става част от „Черните ризи“ – Доброволната милиция за национална сигурност, а впоследствие – партизанин и комунист. Персонажът отказва да се завърне към нормалността, като целият му живот, подобно на този на майка му, протича в борба с новия ред. Накрая загива, умира и малкият Узепе, а Ида полудява от мъка.

Скандалът, който предизвиква романът на Моранте в Италия, е повлиян от нейното желание да отхвърли историята. Една от водещите опозиции е между световите. Микросветът на детето и на малкия човек се стреми към свобода в съществуването си. Така тялото на индивида тук е *тяло-радетел-за-свобода*. Същевременно то е и *тяло-мълчание*, защото не успява да заяви позицията си. Тялото на властта е част от макросвета на големите, който оказва пряко влияние върху телата на индивидите. Реакцията им е възможна, но нанесените щети са непоправими. Тялото на индивида често е болно, лудо или умиращо/мъртво. Това са и формите на бягство от императива на властта: болест, лудост, смърт. И тук отново стигаме до Фуко и неговото разбиране за връзката между тялото и властта. Елза Моранте също извежда очертанията от френския философ институционални системи на контрола: болница, лудница, затвор.

Заради позицията си авторката е остро критикувана от съвременниците си, писатели, теоретици, критици. Както отбелязва критикът Чезаре Гарболи:

Елза Моранте изисква от собствения си критик или читател пряка, фронтална връзка, иска да бъде призната веднага в лицето, от погледи, които не я шпионират през лупи със скрити намерения⁶

Романът е определен като „най-значимия литературен случай, с политическа конотация“ от Анджеа Боргези⁷. Не само Гарболи, но и критикът Карло Бо отбелязват успеха на творбата. Сред почитателите на писането на Моранте е и писателката Наталия

⁶ Garboli, C. “Due presentazioni.”Palatina. Aprile-settembre 1963.

⁷ Borghesi, A. 2019: Borghesi, A. L'anno della Storia 1974-1975: Il dibattito politico e culturale sul romanzo di Elsa Morante. Cronaca e Antologia della critica. Quodlibet. Macerata.

Гинзбург, която подобно на Карло Бо отбелязва ролята на тялото⁸ в представянето на преживяното като структура от ситуации, което след време води до натрупване на опит, по Мерло-Понти. Алберто Азор Роза⁹ – един от големите теоретици и историци на литературата – дори казва, че романът се отличава с „неудържима емоционална реакция“, като успява да докосне сърцето му. Както отбелязва Грациела Бернабò:

Именно Моранте, като жена и интелектуалка, завладява алтернативното пространство в италианската култура на 70-те години, като внася в нея нов вид *логос*, който не пренебрегва основанията на физическите характеристики, чувствата и емоциите.¹⁰

Различното при Елза Моранте е притегателен център за нейните читатели и критици. Желанието за пренаписване на историята, за опит за реставрация, философска, а не толкова политическа, за отказ на и дистанция от официалната история, която отрича индивида и преживяванията му в полза на политическия дискурс, е осезаемо. Моранте ревностно защитава тезата, че човекът трябва да се противопостави на институцията, *микросветът* неминуемо се сблъсква с *макросвета*. И докато тялото на индивида събира впечатления от случилото се в ситуациите и ги подрежда в пзела на своя опит, то институцията, която може да бъде олицетворение на реда, без значение дали става въпрос за нацизъм, фашизъм, комунизъм, тоталитаризъм или друга форма на властта, регулира поведението и моделира взаимоотношенията. И тук се осъществява сблъсък на парадигмите. На единия полюс е *тялото-човек*, на индивида, на анархиста, което се опитва да се противопостави на *тялото-власт*, на потисничеството, на държавничеството. Така романът в ръцете на Елза Моранте е като идеологическо оръжие, творба, която отразява мисълта и позицията. Накрая на произведението ѝ пише: „историята продължава“¹¹, като с това авторката заявява, че няма да е нито първата, нито последната, която се стреми да насочи размислите в тази посока.

В романа си „Историята“ Елза Моранте успява да изобрази своето виждане за истината. Тя се опитва да опонира на политическата манипулация и пропаганда. Моранте успява да разобличи тялото на властта и последствията от нея, да осъди институциите и идеологиите. Етапите, през които преминава *тялото на индивида* в своята трансформация, са *тяло-мълчание*, *тяло-реактор*, *тяло-революционер*, като е възможно да се стигне до *болно тяло*, *лудо тяло* или *мъртво тяло*. Това са и някои от изходите, които са очертани в творбата на италианската писателка. По какъв път ще поеме тялото зависи от призмата, през която ще бъде анализирана ситуационната структура, по Мерло-Понти, от взаимодействието с *тялото-власт*, по Фуко, от намерението за отгласване от реалността, събитийността, историчността и поемането по пътя на обособяването на новата идентичност. В този случай *тялото-човек* може да съществува само в контакт със света, без да се изолира и отдалечава, но с ясно очертани граници между *микросвета* и по-големия – *макросвят*, чиито контури се задават от *тялото-власт*.

Литература

Мерло-Понти, М. 2000: Мерло-Понти, М. Видимото и невидимото. Критика и хуманизъм. София.

Фуко, М. 1993: Фуко, М. История на сексуалността. Т. 1. Волята за знание. ЕА. Плевен.

Фуко, М. 1998: Фуко, М. Надзор и наказание. Раждането на затвора. СУ „Св. Климент Охридски“. София.

Bernabò, G. 1991: Bernabò, G. Come leggere La Storia di Elsa Morante. Mursia. Milano.

⁸ Ginzburg, N. “I personaggi di Elsa.”. Il Corriere della Sera (Aprile): 12, 21 .07. 1974.

⁹ Pupino, A. R. 1968: Pupino, A.R. Strutture e stile nella narrativa della Morante. A.Longo.Ravenna.

¹⁰ Bernabò, G. 1991: Bernabò, G. Come leggere La Storia di Elsa Morante. Mursia. Milano. 209.

¹¹ Morante, E. 1974: Morante, E. La Storia. Einaudi. Milano. 669.

Science & Technologies

Betham, J. 2011: Betham, J. Selected Writings. (Rethinking the Western Tradition). Yale University Press. New Haven and London.

Borghesi, A. 2019: Borghesi, A. L'anno della Storia 1974-1975: Il dibattito politico e culturale sul romanzo di Elsa Morante. Cronaca e Antologia della critica. Quodlibet. Macerata.

Garboli, C. "Due presentazioni". Palatina. Aprile-settembre 1963.

Ginzburg, N. "I personaggi di Elsa." Il Corriere della Sera (Aprile): 12, 21 .07. 1974.

Morante, E. 1974: Morante, E. La Storia. Einaudi. Milano.

Pupino, A. R. 1968: Pupino, A.R. Strutture e stile nella narrativa della Morante. A.Longo. Ravenna.